

19. સત્યં મયૂરઃ (સાચે જ મોર છે ?)

પ્રસ્તાવના

* સંસ્કૃત ભાષામાં દસ પ્રકારના રૂપકો છે. રૂપકો એટલે નાટકનો એક ભાગ. નાટ્યાંશ. અહીં આ ગદ્ય પાઠમાં એ દસ પ્રકારના રૂપકો માનો એક પ્રકાર પ્રહસન નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ પ્રહસન એકાંકી હોય છે. અને તેમાં વર્ણવેલી કથાવસ્તુ એક દિવસમાં પૂરી થાય છે. તેમાં વર્ષો પહેલા કે અમુક દિવસો પછી એમ હોતું નથી. આ કથાવસ્તુ સવારથી રાત્રીના સમયગાળામાં જ પૂરી થતો હોય છે. સંસ્કૃત ભાષામાં આવા ઘણા પ્રહસનોની રચના થઈ છે. તેમાં સૌથી વધુ પ્રસિદ્ધ ભગવદ્જુકીયં નામના પ્રહસનને મળી છે. જેની રચના કવિ બોધાયન એ કરી છે. પરંતુ કેટલાક વિદ્વાનો ની માન્યતા અનુસાર આ રચના કોઈ અજ્ઞાત કર્તાની છે એટલે કે તે કોણ છે તેની જાણ નથી.

અહીં આ ગદ્યમાં ગુરુ અને શિષ્ય શાંડિલ્ય વચ્ચે એક દિવસ માં થયેલો સંવાદ એટલે કે વાતચીત છે. શાંડિલ્ય નો જન્મ એક ગરીબ પરિવારમાં થયો છે જે સરળતાથી ભોજન મેળવવાની લાલચમાં ઘર છોડીને બૌદ્ધ સાધુ બની જાય છે. પરંતુ વારંવાર ઉપવાસ કરવા પડતા હોવાથી તે બૌદ્ધ સાધુ નો વેશ છોડી દઈને એક ગુરુ પાસે પહોંચે છે.

એક દિવસ ગુરુ અને શિષ્ય ભિક્ષા લેવા નગરમાં જાય છે. પણ તે સમય કરતાં વહેલાં પહોંચી જાય છે. તેથી, સમયનું મહત્વ સમજતા ગુરુ શિષ્યને ઉદ્યાનમાં બેસી અભ્યાસ કરવાનું કહે છે ત્યારે શાંડિલ્યની બહાનાબાજી રમૂજ ઉપજાવે છે.

આ ઉપરાંત શાંડિલ્યની માતાએ તેને બાળપણમાં શીખવેલી બાબતોની મન ઉપર આજે પણ ઊંડી અસર ધરાવે છે એ દ્વારા શીખવા મળે છે કે, માતાએ આપેલા સંસ્કારો આજીવન યાદ રહે છે. વળી અહીં વિદ્યાનું અધ્યન શા માટે કરવું જોઈએ એ પણ આ પાઠ માં શીખવવામાં આવ્યું છે.

તો ચાલો વિદ્યાર્થી મિત્રો, આપણે આ ગદ્ય પાઠનો ઊંડાણથી અભ્યાસ કરીએ.

સ્વાધ્યાય

1. અધોલિખિતેભ્યઃ વિકલ્પેભ્યઃ સમુચિતમ્ ઉત્તર ચિનુત।

વૈકલ્પિક પ્રશ્નો ના ઉત્તર સંસ્કૃત ભાષામાં લખો.

1. શાણ્ડિલ્યઃ ઉદ્યાને કસ્માત્ ભયમ્ અનુભવતિ?

(ક) ચૌરાત્ (ખ) સિંહાત્

(ગ) વ્યાઘ્રાત્ (ઘ) પરિવ્રાંજકાત્

2. ક્ષણે-ક્ષણે શરીરે કિં રમણીયમ્?

(ક) નૂતને (ખ) ક્ષીયમાણે

(ગ) જ્ઞાયમાને (ઘ) વર્ધમાને

3. केन विना जमानां सौख्यं न भवति?

(क) शक्त्या (ख) सम्पत्त्या

(ग) विद्यया (घ) बुद्ध्या

4. 'पुरतः' शब्दस्य विरुद्धार्थकः कः शब्दः?

(क) अग्रतः (ख) पृष्ठतः

(ग) अनन्तरम् (घ) अपर

5. शाण्डिल्यस्य रुधिरं प्रस्तवति।

(क) कण्ठात् (ख) कण्ठे

(ग) कण्ठम् (घ) कण्ठेन

6. व्याघ्रः मयूररूपं पलायते।

(क) ग्रहीतुम् (ख) गृहीतम्

(ग) ग्राहाम् (घ) गृहीत्वा

7. यदि मयूरः उद्धाटयामि अक्षिणी। अत्र 'अक्षिणी' शब्दस्य स्थाने उचितं शब्दं चिनुत

(क) नेत्राणि (ख) नेत्रे

(ग) नेत्रम् (घ) नेत्रस्य

2. एकवाक्येन संस्कृतभाषायाम् उत्तरं लिखत अधोऽवाक्यमां उत्तरं लभो.

1. कुत्र निरुद्धः व्याघ्रः उद्याने प्रतिवसति?

उत्तरम्: अशोकपल्लवारनिरुद्धः व्याघ्रः उद्याने प्रतिवसति।

2. उद्यानं कः पुरतः प्रविशति?

उत्तरम्: परिव्राजकः उद्यानं पुरतः प्रविशति।

3. शाण्डिल्यः कं व्याघ्रं मत्वा आक्रोशति?

उत्तरम्: शाण्डिल्यः मयूरं व्याघ्रं मत्वा आक्रोशति।

4. विद्यां विना मनुष्याणां किं न जायते?

उत्तरम्: विद्यां विना मनुष्याणां सौख्यं न जायते।

3. अधोलिखितानां कृदन्तानां प्रकारं लिखत कृदन्तानां प्रकारं लभो.

1. श्रुतम् – कर्मणि भूतकृदन्तम्

2. निरुद्धः – कर्मणि भूतकृदन्तम्

3. भेतव्यम् – विध्यर्थ कर्मणि कृदन्तम्

4. विज्ञेयाः – विध्यर्थ कर्मणि कृदन्तम्

5. रमणीयम् – विध्यर्थ कर्मणि कृदन्तम्

4. સમાસપ્રકારં લિખત -

સમાસના પ્રકાર લખો.

1. વ્યાઘ્રમુખાત્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ સમાસઃ
2. ધર્માર્થમોક્ષેભ્યઃ - ઇતરેતર દ્વન્દ્વ સમાસઃ
3. પઠિતપાવૈઃ - કર્મધારયઃ અથવા બહુવ્રીહિ સમાસઃ
4. મયૂરરૂપમ્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ સમાસઃ
5. પઠનાર્થઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ સમાસઃ

5. વચનાનુસારં ધાતુરૂપૈઃ રિત્તસ્થાનાનિ પૂરયત્

યોગ્ય ધાતુરૂપોથી ખાલી જગ્યા પૂરો.

1. પ્રવિશ - પ્રવિશતમ્ - પ્રવિશત
2. પ્રસ્રવતિ - પ્રસ્રવતઃ - પ્રસ્રવન્તિ
3. પઠ - પઠતમ્ - પઠત
4. સમાચરેત્ - સમાચરેતામ્ - સમાચરેયુઃ

6. માતૃભાષાયામ્ ઉત્તરાણિ લિખત ।

માતૃભાષામાં ઉત્તર લખો.

(1) શાંડિલ્ય ઉદ્યાનમાં પ્રવેશતા કેમ ભય અનુભવે છે ?

ઉત્તરમ્: શાંડિલ્યએ પુરાણોની જાણકાર તેની માતા પાસેથી સાંભળ્યું હતું કે આસોપાલવના પાંદડાની પાછળ વાઘ સંતાયેલો રહે છે તેથી તે ઉદ્યાનમાં પ્રવેશતા ભય અનુભવે છે.

(2) પોતાને વાઘે પકડ્યો છે એમ માનીને શાંડિલ્ય કેવી બુમો પાડે છે ?

ઉત્તરમ્: પોતાને વાઘે પકડો છે એમ માનીને શાંડિલ્ય હું વાઘ દ્વારા પકડાઈ ગયો છું. વાઘના મોઢામાંથી મને છોડાવો. એવી બુમો પાડે છે.

(3) શાંડિલ્યએ કરેલું ઉદ્યાનનું વર્ણન લખો.

ઉત્તરમ્: શાંડિલ્ય ઉદ્યાનનું વર્ણન કરતા કહે છે કે ઓહોહો! ચંપક, કદંબ, સમપર્ણી, ચંદન, તગર, ખેર અને કેળથી છવાયેલું માલતીના વેલના માંડવાથી શોભાયમાન આ રમણીય બગીચો ખરેખર સુખ આપનારો છે.

(4) પઠનનો અર્થ કોણ ક્યારે સમજી શકે છે ?

ઉત્તરમ્: જે લોકો પાઠને ભણી ગયા છે તે લોકો પણ વખત આવ્યે જ પઠનનો અર્થ જાણી શકે છે.

(5) વિદ્યાભ્યાસ શા માટે કરવો જોઈએ ?

ઉત્તરમ્: ભણ્યા વગર વિદ્યા મળતી નથી અને વિદ્યા વગર મનુષ્યને સુખ મળતું નથી એ નક્કી છે. આથી વિદ્યાનો અભ્યાસ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ માટે કરાવો જોઈએ.

